

*І пізній розум з ранніх літ,  
І ранні рани за порогом* [1, с. 116].

Односкладні речення, які використовує М. Вінграновський, характеризуються різноманітністю значень, варіативністю структурно-семантичних різновидів та багатством виконуваних ними стилістичних функцій і вживаються з конкретними експресивними настановами.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори / Передм. І. Дзюби. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
2. Загнітко А. Проблема односкладного речення у сучасній лінгвістиці // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Донецьк: ДонДУ, 1997. – С. 17-27.
3. Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

**Олександра Мельник,**  
студентка 5 курсу  
ННІ філології та журналістики  
ЖДУ імені Івана Франка.  
Науковий керівник: **С. А. Яценко,**  
кандидат філологічних наук, доцент.

#### ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА НАЗВ НАПОЇВ У «ЛУЦЬКІЙ ЗАМКОВІЙ КНИЗІ 1560-1561 років»

*У статті проаналізовано назви напоїв, досліджено їх етимологію, простежено мотиви найменування аналізованих лексем.*

Упродовж останніх десятиліть побутова лексика стала об'єктом вивчення для багатьох лінгвістів. Дослідження багатьох тематичних груп побутової лексики дає нову цінну інформацію, що розширює емпіричну базу. Цінним джерелом для вивчення побутової лексики стали наукові роботи Й. Дзендзелівського, Г. Войтів, Г. Миронової, Н. Клименко, М. Худаши, В. Горобця, Н. Пашкової, М. Никончука, З. Бичка, Г. Гримашевич, Е. Гоци, М. Кривчанської, Л. Спанатія, О. Коваленка, Л. Анісімової, Є. Турчинова, З. Ганудель, С. Яценка та інших [1, с. 74-106].

За своїм характером пам'ятки української мови XIV–XVII століть не рясніють назвами напоїв, особливо хмільних, та все ж таки старовинні тексти містять загалом основну частину відповідних найменувань і дають змогу з'ясувати склад, формування та історію помономенів (гр. πομα «напій») (ЕСУМ, IV, с. 366).

У давньоукраїнській мові найпоширенішими номенами із загальним значенням виступали деривати дієслова *пити пимьї* < псл. \**pitъje*. У

староукраїнську добу низку таких назв розширено: *напитокъ, напою, питіє, трунокъ*.

Додавніх назв напою відноситься *пиво* < \**pivo*, пов'язане з дієсловом \**piti* «пити». Але варто відзначити, що це слово (*пиво*) в найдавніших слов'янських й українських писемних пам'ятках засвідчене також із первісною семантикою «пиття» (пор. сучасний український номен *питво*): *кровь мо истинъно естъ пиво; съсоудъ ть въ немъ же б таковоѹ пиво опроверахъ*. Помономен *пиво* на позначення хмільного напою східнослов'янські пам'ятки засвідчують з XIII ст. В українських пам'ятках XIV–XV і наступних століть лексема *пиво* – це назва хмільного напою: *пить могоричъ... пива за гривну (1366 р.), Просиль мя в домъ свой на пиво (1565), cernisia, пиво (1642 р.)* [2, с. 50].

У Луцькій замковій книзі виявлено сортові назви пива – *пиво празничное* (ЛЗК, 91), *пиво волное* (ЛЗК, 98). Очевидно лексема позначала напій, який готувався за особливою технологією й відрізнявся від повсякденного смаком, хоча могла вказувати на інший якийсь хмільний напій або виступати в загальному значенні до всіх напоїв, які вживали на свято.

Основним продуктом для виготовлення *пива* було штучно пророщене хлібне зерно, якому в теплі й волозі давали прорости, а потім висушували. Позначалося воно успадкованою з давньоукраїнської мови лексемою праслов'янського походження *солодъ* < \**soldъ*: «*Иван Толстыи за розказанѹмъ моимъ с пнзми моими, што збожѹ продавал, так з гумна яко и зо млина, а ишиши пнзи, которые за солоды от корчмита брал*» (ЛЗК, с. 252).

Праслов'янський номен \**medъ* є праіндоевропейською спадщиною, при цьому привертає до себе увагу те, що праіндоевропейське слово \**medъ* у – поряд із значенням «бджолиний мед» могло виражати сему «напій, приготований із меду», «варений мед», «солодкий п'янкий напій», «хмільний мед» (ЕСУМ, III, с. 427). «*Напревѹи ѿ светомъ Семени, ярмарку луцкомъ волномъ, намъ мѹщаномъ и людемъ приѹжчимъ пожитокъ ѿдалили и ку великоюи шкодоѹ приправили, што бывало волно намъ мѹщаномъ, так теж и гостѹмъ, людемъ приѹжчимъ, горѹлкою, виномъ, меды и пивыи шинковати, чимъ хто хотѹчы торговати*» (ЛЗК, с. 122).

Як можна міркувати на основі матеріалів із сучасних слов'янських мов, у праслов'янську добу номен \**medъ* мав два значення: 1) «відомий солодкий бджолиний продукт»; 2) «напій на основі цього продукту». Хмільний *мед* був типовим напоєм у давніх східних слов'ян, про що свідчать слов'янські тексти. Не менш популярним хмільним напоєм залишається *мед* і в староукраїнський період.

Виявлена в аналізованій пам'ятці назва *медъ сыченый*, або ж *ситий* «...медов не сычно ..» (ЛЗК, с. 171), пов'язана із процесом його виготовлення: (роз.) *сытити* < *псл sytiti*, тобто розчинити водою (ситити «насичувати» від *сыт* – ий «ситий»). Цей розчин називався *сыта* < *псл syta* (пор. схв *sita* різновид меду, що сам витікає, мед без сотів [2, с. 52], хоча єдиної думки стосовно походження слова немає. Слово засвідчено й у давньоукраїнських пам'ятках. У сучасній українській літературній мові назва *сыта* тлумачиться як «мед,

розведений водою, або медовий відвар на воді» та вважається архаїзмом, у народнорозмовному вжитку вживається в значенні «солodka вода, яку подають до куті» (ЕСУМ, V, с. 245).

У досліджуваній період на початку XV ст. зафіксовано слово *вино*. Назва була відома вже від раннього середньовіччя, прийшла разом з християнством. Номен *вино* в сучасній нормативній мові позначає напій з виноградного або з деяких інших ягідних та плодових соків, що перебродили, набувши певної алкогольної міцності й аромату (СУМ, I, с. 441). У ранній період староукраїнської мови назва фіксується зі семантикою «хмільний напій із ягід», «ягоди винограду, виноград», «виноградна лоза, виноградник», а також сполучаючись з прикметником *морської* позначає різновид синьо-зелених водоростей, схожих на виноград. Є припущення, що іє. *uoin*-«вино» походить з якоїсь мови стародавніх культур середземноморських островів, Малої Азії та Кавказу III–IV тисячоліття до н. е. Назва *вино* спочатку означала *витка рослина*, пізніше – плоди її, а потім напій з виноградного соку (ЕСУМ, I, с. 377).

Особливість семантичного наповнення лексеми *вино* заключалася в тому, що вже в давньоукраїнській мові вона позначала не тільки хмільний напій із винограду. У староукраїнській мові з'являється назва *горілка*. Етимологія слова до кінця так і не з'ясована. На думку М. Фасмера, лексема утворилася за зразком *n. qorsaika*, унаслідок калькування раннього н.-в.-н *der brannte Wein* (*niznische der gebrante Wein н.-в.-н. Branntwein*) (Ф. I, с. 440).

Є також припущення, що походження слова *горілка* пов'язане з дієсловом псл. *\*goreti*, основою для виникнення даної лексеми стало скорочення якогось словосполучення, ужитого на позначення горілки, типу *горіле вино* (*пор. ч.ст. palena voda «горілка», звідси ч. palenka*) [(ЕСУМ, I, с. 566).

Перша назва слова, виявленого нами в досліджуваних пам'ятках, датується 1562 роком у формі *горілка: Пиво и горилку запродавал* (*Кн. Луцьк 1562, с. 138*). Хоча припускаємо, що відомою вона була значно раніше. Дослідники історії України вважають, що назва *горілка* відома на Україні з XV ст. Саме в цей час з'являються гуральні. Виробництво продукту, що позначався досліджуваною назвою, стало досить поширеним ще в першій половині 16 ст., за зразками, що прийшли із Заходу. Перші горілчані казани згадуються в Сокалі, Грабівцях, Тишівцях (на Холмщині). Із західних земель ця новина скоро перейшла на Наддніпрянщину, що пізніше стала славною своєю «горілицею» [2, с. 53].

У Луцькій замковій книзі зафіксована прізвищева назва Водка (*Водка Сенко* (ЛЗК, с. 317), пов'язана із спиртним напоєм.

Спочатку слово *водка* вживалося для позначення простої води, пізніше перегнаної води, соку, відвару: *Рожу смажити зь водкою рожовою зогрвши, по лозце ва ночь и рано заживать*, - а ще пізніше назва стала вживатися з прикметником *крепкая* в значення хмільного напою: *Насипати сахару, и дополня крепкою водою, жажечь*.

У сучасній літературній мові назва *горілка* як «міцний алкогольний напій», що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції, має назви *сивуха, оковита, гірка, пінна, варенуха, запіканка, ледащиця, живиця, зелений змій, адамові сльози, скажене молоко, скляний бог, самогонка* [2, с. 54-55].

Українські назви горілки залежали від рецепту приготування.

Отже, низка аналізованих назв протягом досліджуваного періоду зазнала помітних лексико-семантичних змін. Зокрема, деякі слова, виступаючи із загальним значенням у ранню добу староукраїнської мови, поступово стали номінаціями конкретних напоїв, зберігаючи в окремих сучасних говірках початкову семантику. Частина номенів архаїзувалася вже в староукраїнський період і відійшла на периферію мовної системи, функціонуючи в сучасній мові тільки в окремих діалектах.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Українська кухня // Українська минувшина / Ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1993. – С. 74–106.

2. Яценко С. А. Назви хмільних напоїв в українській мові XIV–XVII ст. // Українська мова. Науково-теоретичний журнал. – № 2. – 2009. – С. 49–55.

#### СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ВСУМ Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.

ЕСУМ Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К.: Наукова думка, 1982 – 2006. – Т. 1–5.

ЛЗК Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / Підготували В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк, 2013. – 733 с.

ССМ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1977–1978. – Т. 1–2.

Ф Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / [Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – М.: Прогресс, 1964 – 1973. – Т. 1–4.

**Юлія Мельник,**  
студентка 5 курсу  
ННІ філології та журналістики  
ЖДУ імені Івана Франка..  
Науковий керівник: **С. А. Яценко,**  
кандидат філологічних наук, доцент.

### НАЗВИ М'ЯСА ТА М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА ГАННОПІЛЬ ЄМІЛЬЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*У статті проаналізовано найуживаніші назви м'яса та м'ясних продуктів, досліджено їх етимологію, проведено певні паралелі з номенами, поширеними на інших територіях, простежено мотиви найменування, розкрито способи приготування окремих номінованих реалій.*

Діалектна лексика на позначення їжі вже була предметом спеціальних досліджень в українському мовознавстві. Ці роботи виконані переважно на матеріалі старожитніх українських говорів (праці Є. Турчин, З. Бичка, З. Ганудель, Е. Гоци, С. Яценка та ін.). Однак лексика харчування